

Portret u olovci kao element modne ilustracije

Škarica, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Textile Technology / Sveučilište u Zagrebu, Tekstilno-tehnološki fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:201:396835>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-24**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Textile Technology University of Zagreb - Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
TEKSTILNO-TEHNOLOŠKI FAKULTET

Tekstilni i modni dizajn

ZAVRŠNI RAD

PORTRET U OLOVCI KAO ELEMENT MODNE ILUSTRACIJE

Prof. Likovne kulture, Helena Schultheis Edgeler, doc. art.

DORA ŠKARICA/9445/TMD

Zagreb, Srpanj 2017.

UNIVERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF TEXTILE TECHNOLOGY

Textile and fashion design

BACHELOR DISSERTATION
PORTRAIT IN PENCIL AS A ELEMENT OF FASHION
ILLUSTRATION

Assist.Prof. of Arts Culture, Helena Schultheis Edgeler, doc. art.

DORA ŠKARICA/9445/TMD

Zagreb, July 2017.

TEMELJNA DOKUMENTACIJSKA KARTICA:

Zavod za dizajn tekstila i odjeće

Modul: Modni dizajn

Broj stranica: 40

Broj slika: 40

Broj literaturnih izvora: 13

Članovi povjerenstva:

1. Prof. likovne kulture Helena Schultheis Edgeler, doc.art., predsjednik
2. Prof. Likovne kulture Andrea Pavetić, izv.prof., član
3. Dr.sc. Gordana Pavlović, prof., član
4. Ak. slik. Paulina Jazvić, doc., zamjenski član

Datum predaje: 20. srpnja, 2017.

I. SAŽETAK

Moj završni rad sastoji se od Uvoda, Opisa metode rada, Razrade teme, Rezultata rada i rasprave, Zaključka i Literature.

U Uvodnom dijelu rada navodim razlog izbora izabrane teme te ciljeve istraživanja. U Opisu metode rada objašnjavam i ističem način istraživanja, obradu i provedbu teme mog rada. Razrada teme sadrži povijest, definicije i predstavljanje predmeta proučavanja rada. Raščlanjujući predmete ovog rada – portret – modna ilustracija – portret u olovci, pokušala sam detaljno analizirati i opisati svaki predmet istraživanja zasebno te odnose među njima. U Rezultatima rada i raspravi navodim dobivene rezultate uspoređujući ih među sobom te sa svojim osobnim mišljenjem, obzirom na moje zanimanje za temu ovog rada. U Zaključku prikazujem ukratko spoznaje do kojih sam došla istraživajući i uspoređujući predmete rada. Na kraju navodim Literaturu kojom sam se služila tijekom izrade ovog rada.

U svako poglavlje predmeta rada te rezultate istraživanja, uključila sam primjere umjetničkih slika, fotografija i literaturu kako bi na taj način potkrijepila rezultate svog završnog rada.

Ključne riječi: - *modna ilustracija, portret, olovka*

SUMMARY

My bachelor dissertation consists of Introduction, Description of methodology, Elaboration of subject matter, Results and Discussion, Conclusion and Literature.

In Introduction I bring up the reason of chosen subject matter and research aims. In Description of methodology, I'm explaining and pointing out way of research, as well as processing and conduction. Elaboration of subject matter concludes history, definitions and presentation. Dividing subject matter as – portrait – fashion illustration – portrait in pencil - I tried to analyze and explain in details every matter separately, together with their relationship. In Results and Discussion I bring up the obtained results comparing them among themselves and also with my own opinion, considering my interest for subject matter of this work. In Conclusion I show briefly the knowledge I came to, exploring and comparing subject matter. At the end I cite Literature I've been used during my research.

In every chapter of the subject matter, as well as in the results of research, I included examples of art pictures, photographs and literature, confirming this way the results of my bachelor dissertation.

Key words: *fashion illustration, portrait, pencil*

II. SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. OPIS METODE RADA	2
3. RAZRADA TEME.....	3
3.1. Slikarske tehnike	3
3.2. Olovka kao crtačka tehnika	3
3.2.1. Povijest	3
3.2.2. Sastav i materijal olovke	4
3.2.3. Klasifikacija	5
3.3. Portret	5
3.3.1. Razvoj portreta	8
3.3.2. Autoportret	12
3.3.3. Grupni portret	12
3.3.4. Portret prema fotografiji	13
3.3.5. Portret u olovci	14
3.4. Portretist.....	15
3.5. Modna ilustracija	16
3.5.1. Povijest	16
3.5.2. Klasifikacija	21
3.5.3. Modni ilustratori	22
3.5.4. Sedam najboljih modnih ilustracija	22
3.6. Portret u olovci kao element modne ilustracije	30
4. REZULTATI RADA I RASPRAVA.....	31
5. ZAKLJUČAK	35
6. LITERATURA	40

1. UVOD

Već odmalena sam shvatila da je crtanje nešto što je u meni, što me ispunjava, nešto čime mogu izreći sve svoje osjećaje i razmišljanja. Crtajući prirodu, predmete, životinje, ljudska figura je bila motiv koji me uvijek najviše zaokupljao, a posebno portret. Slikajući ispočetka članove svoje obitelji i prijatelje, shvatila sam da je to ono nešto u čemu najviše uživam, što me najviše privlači, koliko god teško bilo i zahtijevalo veliki napor. Prikazati nekog koga poznate, tko vam je drag sa svim njegovim karakteristikama, a izraziti to na svoj način, svojim viđenjem i doživljajem te osobe, svakako je posebno teško. Proučavajući i komparirajući stilske i likovne odlike iz knjiga o povijesti umjetnosti i čitajući karakteristike pojedinih portretista, izgrađivala sam svoje viđenje portreta koji je poseban i moj. Isprobavajući crtati raznim tehnikama i bojama, shvatila sam brzo da je obična olovka nešto čime najbolje mogu izraziti sebe kroz osobu koju crtam. Kontrastima bijele i crne, sjenčanjem, stvaranjem nijansi sive boje, konturama, stvarala sam portrete svojih najbližih. Kasnije sam se okušala u izradi portreta nekih poznatih osoba iz svijeta umjetnosti, filma, književnosti, muzike, mode... Počevši studij dizajna, moda je nešto što me sve više okupiralo. Spajajući portret i modu, i upoznavajući se s primjerima iz povijesti i sadašnjosti, pokušala sam i ja dati svoje viđenje portreta (u olovci) kao elementa modne ilustracije. Uspoređivala sam portrete izrađene u prošlosti s portretima iz današnjeg suvremenog doba te pokušala naći sličnosti odnosno razlike među njima, od prvih početaka portreta pa sve do danas.

Ovim radom bih htjela pratiti razvoj portreta kao takvog, portreta u olovci i portreta u olovci kao elementa modne ilustracije, kroz svjetski poznate primjere i već poznate i prihvaćene navode i spoznaje, uspoređujući ih sa svojim viđenjem istog.

Ovim putem zahvaljujem prof. Heleni Schultheis Edgeler koja me u ulozi mentora pratila i usmjeravala u izradi završnog rada te svojim savjetima i konzultacijama pomogla u njegovom oblikovanju.

Dora Škarica

2. OPIS METODE RADA

U svom sam radu, istražujući povijest modne ilustracije, pokušala prikazati nastanak, razvoj, motive, materijale, kao i poruke koje nam modne ilustracije šalju. Uspoređujući ih međusobno i navodeći njihove karakteristike, htjela sam pokazati sličnosti i razlike među njima. Primjerima ilustracija različitih autora iz različitih razdoblja pokušala sam prikazati nevjerojatno veliku širinu i raznolikost motiva, ideja, načina izrade, utjecaja okoline i života općenito.

3. RAZRADA TEME

3.1. Slikarske tehnike

Materijali koji se koriste pri stvaranju dvodimenzionalnog likovnog djela (*slike*) neodvojivi su od samog stvaralačkog procesa. Odabirajući određeni materijal, umjetnik čini prvi korak prema ostvarenju svoje unutarnje slikarske vizije. Izražavajući se u njemu, pokazuje svoju osjetljivost prema svojstvima tog materijala. Vrste materijala direktno utječu na formalne karakteristike djela, ali ipak, neovisno o svojstvima materijala, postoji umjetnikovo htijenje koje ih može preinačiti u čak posve suprotne.

Pod tehnikama podrazumijevamo materijal i način uporabe materijala. Razlikujemo slikarske tehnike u užem smislu riječi, kod kojih je boja u prahu (pigment) vezana različitim vezivnim sredstvima, i druge slikarske tehnike kod kojih su nosioci boje različiti materijali (kamen, staklo, itd.).

Za sve slikarske tehnike osim grafičkih kažemo da su direktne, jer slika nastaje tako da se boja neposredno nanosi na dvodimenzionalnu podlogu. Pod pojmom slikarskih tehnika općenito se smatraju i crtačke, kao i grafičke tehnike, obzirom na dvodimenzionalni karakter crteža, slike i grafike. Ipak sve umjetničke škole i Akademije likovnih umjetnosti razdvajaju odsjeke slikarstva i grafike, obzirom na likovne tehnike i vrste materijala (medije) u kojima nastaju likovni radovi [1, 2].

3.2. Olovka kao crtačka tehnika

3.2.1. Povijest

Olovka spada u slikarske tehnike, skupina crtačkih tehnika. Kroz povijest se bitno mijenjala. U skupinu crtačkih tehnika spadaju još i srebrenka, ugljen, kreda, flomaster, kemijska olovka i tuš.

Naziv olovka nastao je prema tradicionalnoj mješavini olova s cinkom, koja se nekada upotrebljavala za pisanje. Na olovo upućuju i nazivi iz slovenskog (*svinčnik*) i njemačkog (*Bleistift*). Za neke vrste olovaka s mekšim uloškom masnijega traga (npr. u kozmetici, olovka za obrve) upotrebljava se riječ *crayon* (od *craie*: kreda). Prvu pisaljku s grafitom (za koji se tada držalo da je vrsta olova) opisao je švicarski prirodoslovac Conrad Gesner 1565. Grafitne olovke pojavile su se potkraj 16. stoljeća

u talijanskim gradovima, a potom u Nurnbergu, koji je dugo slovio kao glavno europsko središte u proizvodnji grafitnih olovaka. Prvu mehaničku olovku (sa slobodnim "minama", bez potrebe za oštrenjem drvenoga oklopa) izumio je hrvatski izumitelj S. Penkala početkom 20. stoljeća. Takozvane kemijske olovke pišu gustom tintom uz pomoć vrška s metalnom kuglicom, koja vrtnjom prenosi tintu na podlogu i izvlači novu tintu iz spremišta; kao najpraktičnije, te su olovke u suvremeno doba uglavnom zamijenile klasične grafitne olovke i nalivpera [3].

Olovka se u slikarstvu koristi za skice, a crteži olovkom su cijenjeni i kao samostalna umjetnička djela. Za crtež olovkom se najčešće koriste različite vrste papira, od strukturiranih do glatkih, zavisno od karaktera olovke i načina rada. Olovka je efektna i na toniranom papiru, a često se naknadno tonira akvarel bojom. Kao pomoćni materijal možemo je koristiti na svim vrstama klasičnih i modernih podloga i preparatura.

3.2.2. Sastav i materijal olovke

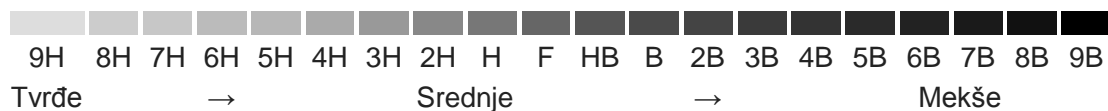
Olovka je pisaljka sastavljena od uloška (pisaći štapić ili "mina") uklopljenoga u zaštitnu drvenu šipku, koja se zarezuje te se tako nakon skraćivanja uloška oslobađa njegov novi dio. Uložak je najčešće od grafita koji se miješa u različitom omjeru s glinom (grafitna olovka).

Prvi materijal od kojeg se izrađivao materijal uloška olovke bio je srebro. Srebro je ostavljalo sivi trag, no problem je bio u skupoći materijala. Zatim ga zamjenjuje olovo. Ono je mekše pa je olakšalo pisanje i ostavljalo je postojaniji trag od srebra. No, olovo je teško pa su ljudi ponovo bili prisiljeni pronaći materijal za pisanje. I pronašli su ga. Riječ je o grafitu. Grafit se miješa s glinom pa može biti različitih tvrdoća - od jako mekanog do tvrdog, stoga danas razlikujemo mekane i tvrde olovke. U usporedbi sa srebrenkom, grafit se brže troši jer je mekan. Olovka može ponuditi debelu, tanku, svjetliju i tamniju crtu. Ona daje više mogućnosti i ona je neujednačena. Ona je jedna od daleko širih mogućnosti nego srebrenka, baš zbog toga što je grafit mekši. S olovkom jako lako sjenčamo, tako da se brzo postiže punoća oblika. Čistoća daje olovci suhi trag. Klasicizam (na prijelazu sa 18. na 19. st.) pokušava obnoviti vrijednosti klasične umjetnosti i zamjenjuje srebrenku. Klasicisti oponašaju prirodu, stvaraju

fotografsku sličnost. Umjetnik je olovku maksimalno znao prilagoditi tom materijalu kojega je prikazivao [3].

3.2.3. Klasifikacija

Postoji više načina na koji se dijele olovke po tvrdoći, najčešći je često i označen na samim olovkama:

Olovke s više gline u grafitu su tvrđe, a s više ugljena u grafitu - mekše. Tvrđe olovke se koriste za tehničke crteže, srednje olovke su multifunkcionalne, a mekše olovke se koriste za umjetničke crteže [3].

3.3. Portret

Portret_(franc. *portrait*, od lat. *protrahere* – iznijeti na vidjelo, objelodaniti i od starofranc. *pourtraire* – crtati) u likovnoj umjetnosti označava prikazivanje individualnog izgleda određenog čovjeka. Portret se javlja i započinje u neolitu, a traje sve do danas i vjerojatno će portretna tradicija trajati još dugo.

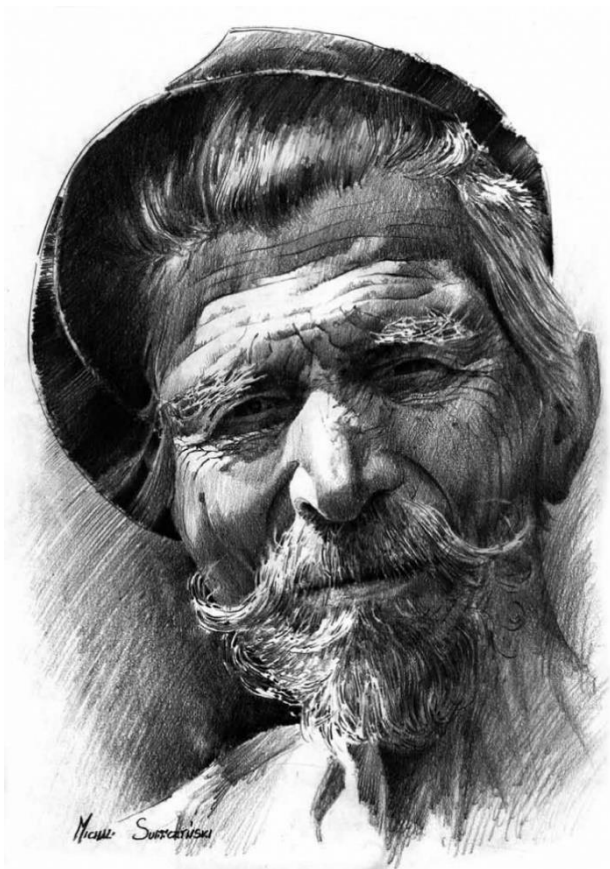
Portret je vjerni prikaz određene osobe koji donosi i psihološku karakterizaciju lika. Postoji realističan, idealiziran i naturalistički portret.

Ne računajući vrstu umjetnosti (crtež, ulje na platnu, akvarel), stilski pravac (na primjer barok) i vrstu materijala (na primjer portret u bronzi) razlikujemo sljedeće vrste portreta:

- prema položaju glave dijelimo ih na profil, poluprofil, izgubljeni profil i anfas.
- u zavisnosti od prikaza figure: slika glave ili poprsja, polufiguralni ili cijelofiguralni portret, portret do koljena, figura u ležećem, sjedećem ili stojećem položaju, figura konjanika i akt.
- prema broju portretiranih osoba razlikujemo pojedinačni, dvostruki i grupni portret.
- u zavisnost od povoda imamo na primjer vjenčani, pogrebni ili ktitorski portret.

- u zavisnosti od toga od koga potiče imamo autoportret.
- u zavisnosti od formata slike (minijturni portreti ili portreti na medaljonu)
- prema položaju u društvu predstavljenog odnosno predstavljenih (portret vladara, umjetnika, naučnika, portret streljačke družine) [4].

Prema pristupu modelu razlikujemo tri vrste portreta: *idealistički*, *naturalistički* i *realistički*. Prema odnosu slikara prema modelu, portret može biti *intiman* ili *reprezentativan* [4].

Slika 1: Michal Suffczyński

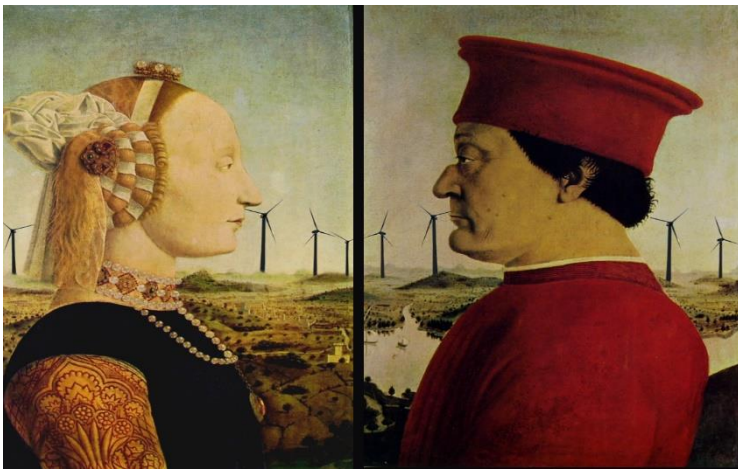

Slika 2: Louis Smith Art

Tijekom povijesti portret je bio jedan od prvih i najvažnijih likovnih motiva u umjetnosti. Osim crtački, portret je također i skulptura neke određene osobe, kralja, kraljice ili neke druge utjecajne osobe, kako bi se iskazala autoritativnost, bogatstvo i hvaljenje. Ljudska (znati)želja vidjeti sebe ili drage osobe očima profesionalnog umjetnika, imati umjetničko djelo kojem vrijednost s godinama raste,

svakodnevnouživati u neprocjenjivoj sentimentalnoj vrijednosti, na umjetnički način samo su neki od razloga zašto baš crtati portret [4].

Portretiranje, osim što je vrlo skupo, vrlo je teško i kompleksno i za model i za umjetnika. Jedan portret se radi nekoliko sati, ponekad i nekoliko dana. Svjetlost se konstantno mijenja, tako da se i sjene na licima modela mijenjaju što iziskuje veliku koncentraciju, vještinu i iskustvo umjetnika. Dovoljno je pogriješiti samo milimetar prilikom crtanja očiju i već se gubi karakter te osobe, tako da je portretiranje psihički i fizički vrlo zahtjevan posao.

Slika 3: Piero della Francesca, Portreti Battiste Sforza i Federica da Montefeltra iz 1475. god., temperana dasci, svaka 47 x 33 cm, Galerija Uffizi, Firenca

Slika 4: Johannes Vermeer, Djevojka s bisernom naušnicom, znana i kao "Mona Lisa sjevera", 1665., Mauritshuis, Den Haag

Uz akt, portret je zacijelo tema koja se najviše veže uz likovno školovanje, pa su publikacije koje donose pregled portreta kroz povijest u većem broju zastupljene u knjižničnom fondu.

Suvremeni portret pokazuje izuzetno bogatstvo iskaza i pristupa, a ne ograničava se na postizanje sličnosti i prikaz osobnosti, već često postavlja i šira pitanja o identitetu, socijalnom statusu i ulozi, komunikaciji i poznavanju, osobnim životnim markerima, odnosu suvremenog i tradicije u umjetnosti, ulozi društvenih ikona, o kulturnim nasljeđima i određenjima te mnoga druga.

3.3.1. Razvoj portreta

Jerihonske lubanje iz oko 7000. pr. Kr. su ljudske lubanje precizno modelirane obojenim gipsom, s finim prijelazima između ravnih površina i izbočina, te s morskim školjkama umjesto očiju. Te misteriozne neolitičke glave jasno najavljuju umjetnost Mezopotamije i prvi su glasnici portretiranja kao zasebne pojave, neprestano prisutne do propasti Rimskog Carstva [4].

Staroegipatska portretna poprsja su uvijek prikazivala pripadnike srednjeg i višeg staleža. Najstariji portret ove vrste, poprsje vezira Ankh Hafa iz Gize (2520. pr. Kr.), ujedno je i najbolji. Izrađen je od vapnenca i djelomično oblikovan u gipsu. Prikazi faraona i njegove obitelji su gotovo uvijek bili idealizirani i jedino razdoblje realističnih portreta vladara je bilo za Aknatona, tzv. Amarna umjetnost.

Slika 5: Poprsje vezira Ankh Hafa iz Gize (2520. pr. Kr.), Muzej umjetnosti, Boston

Slika 6: Bista kraljice Nefertiti iz razdoblja Amarne, 1349.-1336. pr. Kr., Muzejski otok u Berlinu

Individualizirani portreti su u klasičnoj starogrčkoj umjetnosti bili nezamislivi, jer je ona težila bezvremenskom savršenostvu. Portretiranje se u Grčkoj javilo tek u 4. stoljeću pr. Kr. i doživjelo je procvat u helenističkom razdoblju kao važna grana grčkog kiparstva za prikazivanje psiholoških karakteristika portretiranih osoba.

Otac kao glava obitelji (*Pater Familias*) je u Starom Rimu imao toliku važnost da se nakon njegove smrti izrađivala voštana maska pokojnika koja se čuvala na posebnom mjestu ili u svetištu. Iz toga su u starorimskoj umjetnosti nastali patrijarhalni portreti u kojima su potomci isticali svoju karakternu sličnost sa svojim slavnim i mudrim precima. Ipak najviše je portreta rimskih careva koji variraju od idealiziranih božanstava (August), karakternih skromnih prikaza (Vespazijan) do kršćanske idealizacije (Konstantin Veliki).

Slika 7: Kip Augusta u svojstvu vrhovnog vojnog zapovjednika iz 1. stoljeća

Od kasnoantičkog razdoblja rimske umjetnosti, preko cijelog srednjovjekovlja, pa sve do rane renesanse, portret je bio zanemarivan kao izraz samoljublja koji je u suprotnosti s kršćanskim načelima. U ranoj renesansi pojavljuje se tip portreta slikanog u najstrožem profilu. To odgovara plošnosti svojstvenoj za to razdoblje, ali omogućuje i detaljan opis lica ako nam je stalo do što vjerodostojnijeg prikaza portretirane osobe. Da je ljudima renesanse više stalo do istine nego do ljepote uvjerljivo pokazuje portret Federigoa Montefeltra, vojvode od Urbina, koji je simetričan s portretom njegove supruge, Battiste Sforze. U visokoj renesansi slikar u portretima ne opisuje samo lice,

nego pokušava prikazati i narav portretirane osobe. Najglasovitiji renesansni portret, a možda i najpoznatija slika na svijetu općenito, Leonardova je Mona Lisa.

Slika 8: Mona Lisa, Leonardo da Vinci, ca. 1503. – 1507. Ulje na drvu 76,8 x 53 cm, Louvre, Pariz

Slika 9: Ciganka, 1629., ulje na platnu, 58 x 52 cm, Louvre, Pariz

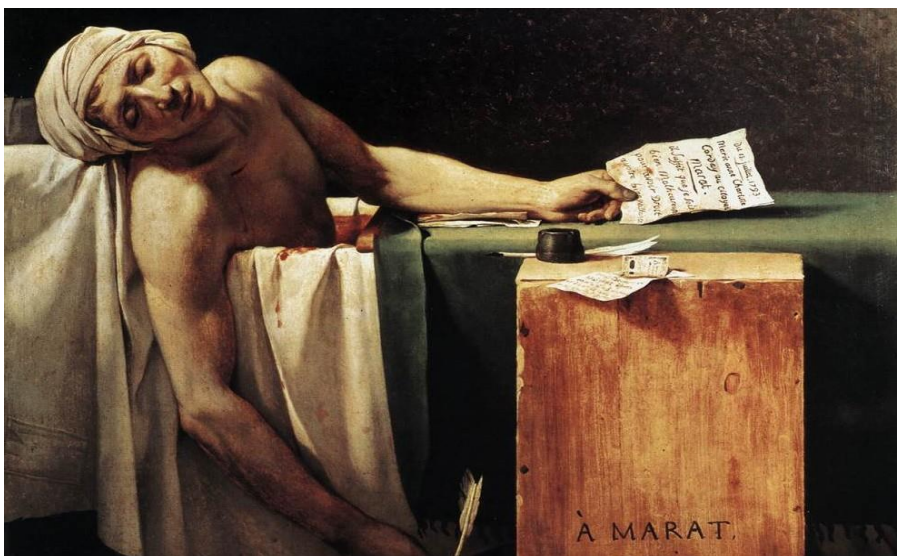
U baroknom slikarstvu se portret osamostaljuje kao važna slikarske teme, a neki slikari se opredjeljuju i specijaliziraju za pojedine vrste portreta. Tako je Talijan Caravaggio unio krajnji realizam u slikarstvo, te njegove likove na slikama ocrtava neobično svjetlo i tama intimne sjene u koju su uronjene, dok je Nizozemac Frans Hals hvatao ljudske emocije lepršavim potezima kista.

Za engleske rokoko slikare portretiranje je bilo jedini stalni izvor prihoda. Thomas Gainsborough započeo je slikajući krajolike, a završio kao omiljeni portretist visokog engleskog društva. Njegovi rani portreti kao što je *Robert Andrews i njegova žena* (1750.) posjeduju lirsku privlačnost, dok rajolik posjeduje gostoljubljivu osunčanost iz koje će se razviti osjećaj za prirodu, koji će postati osnova engleskom pejzažnom slikarstvu 19. stoljeća.

Slika 10: Dvostruki portret gospodina i gospođe Andrews (1748.-49.), ulje na platnu, Nacionalna galerija, London.

U neoklasicističkom slikarstvu klasičnim antičkim korijenima je najbliži bio Francuz Jacques Louis David (1748.-1825.) čiji su likovi su čvrsti i nepomični kao kipovi, ali s realizamom detalja koji nisu postojali u renesansi. Njegov *Mrtvi Marat*, platno posvećeno heroju mučeniku, predstavlja povijesnu činjenicu na vjerski način i priziva Caravaggiovsku tradiciju religijskog slikarstva.

Slika 11: Mrtvi Marat, 1793., ulje na platnu, 162 x 128 cm, Kraljevski muzej u Bruxellesu

3.3.2. Autoportret

Autoportret je umjetnikov prikaz samoga sebe. Autoportreti su nastali u ranom srednjem vijeku, ali kako tada likovi još nisu sadržavali individualna obilježja, nego su bili prepoznatljivi isključivo prema vanjskim oznakama (npr. alatima) ili popratnim natpisima, za prve prave autoportrete se smatraju oni u renesansnom slikarstvu 15. stoljeća [4].

Slika 12: Autoportret iz 1506., ulje na platnu, 45 x 33 cm, Uffizi, Firenca

3.3.3. Grupni portret

Grupni portret je portret međusobno povezane skupine osoba, primjerice pripadnika obitelji, ceha ili dobrotvorne ustanove, te donatore (tzv. votivna slika). U 16. i 17. stoljeću u Nizozemskoj, grupni je portret bio vrlo popularan i tada su se javile slike koje prikazuju vladare (tzv. *regentska slika*), upravitelje karitativnih udruga, sat anatomije ili streljačke družine (tzv. *streljačka slika*, kao što je npr. Noćna straža) [4].

Slika 13: Rembrandt van Rijn, Noćna straža ili Vojna družba kapetana Fransa Banninga Cocqa, 1642., ulje na platnu, 363 × 437 cm, Rijksmuseum, Amsterdam

3.3.4. Portret prema fotografiji

Portret prema fotografiji nije toliko zahtjevan kao portretiranje modela. Portretist jednom pomnom koncentracijom iščitava crte lica te vjerno prenosi izraz osobe na papir ili platno.

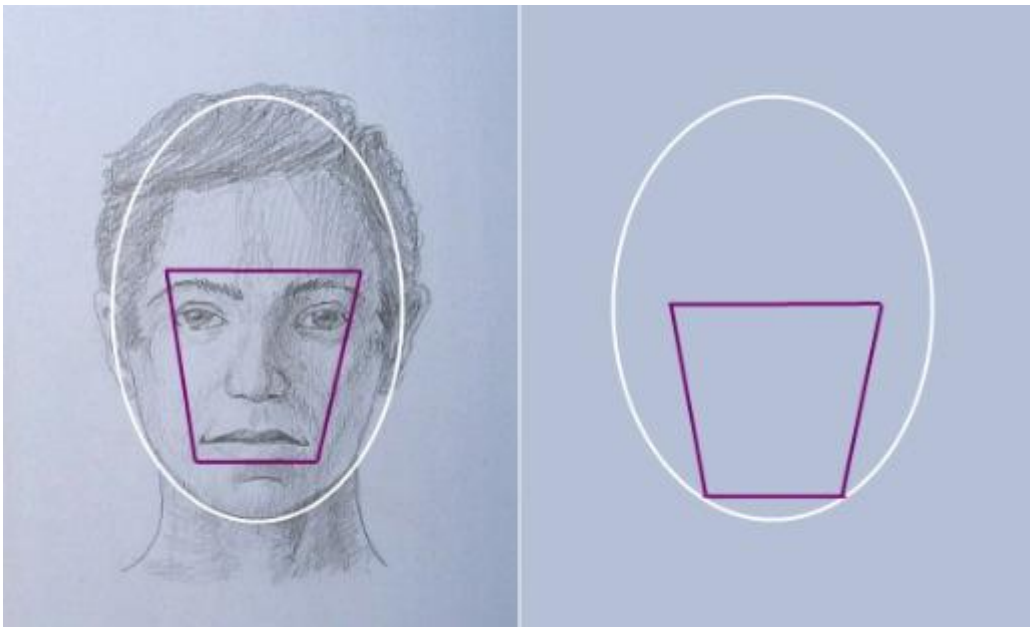

Slika 14: DVD Redesign Philip Glass

3.3.5. Portret u olovci

Kao temelj svih drugih oblika umjetnosti, crtanjem čete najviše uživati u samo-izražavanju. Mnogi ljudi vjeruju da je crtanje urođena vještina i da se ne može naučiti; nasreću, ovo je zabluda. Neki vjeruju da je teže crtati portrete nego bilo što drugo. Ni to nije istina! Samo je potreban pravi pristup. Lica nas fasciniraju i izrađivanje slika nas samih je dio ljudske prirode.

Postizanje sličnosti kod crtanja portreta zahteva dobru usklađenost oka i pokreta ruke.

Kada se crta portret u olovci, može se koristiti dimenzija jednog dijela lica ili tijela kao mjera kojom će se odrediti sve ostale mjere. Za crtanje čovjekovog lica, umjetnici su još davno otkrili da je oko idealna mjera, pa su napravili šemu lica gdje pomoću dužine oka mogu točno odrediti sve ostale karakteristike lica [13].

3.4. Portretist

Portretist je likovni umjetnik koji preko originalnog fizičkog oblika lica donosi i originalan psihološki lik pojedinca. Portretist je poseban, psihološki nadaren crtač, slikar ili kipar koji likovnim sredstvima - crtom, bojom i volumenom umije pronaći u licu čovjeka (njegovoj fizionomiji) vizualnu originalnost kojom se jedna osoba razlikuje od druge - karakterizacija. Portretiranje je težak, ali u isto vrijeme zanimljiv zadatak koji zahtjeva puno pažnje i preciznosti.

Neki od najpoznatijih portretista u Hrvatskoj su svakako Vjekoslav Karas, Josip Vaništa, Vilko Gecan, Sergije Glumac (pionir gradičkog dizajna i scenograf) [9].

Slika 15: Vjekoslav Karas, Rimljanka s lutnjom

3.5. Modna ilustracija

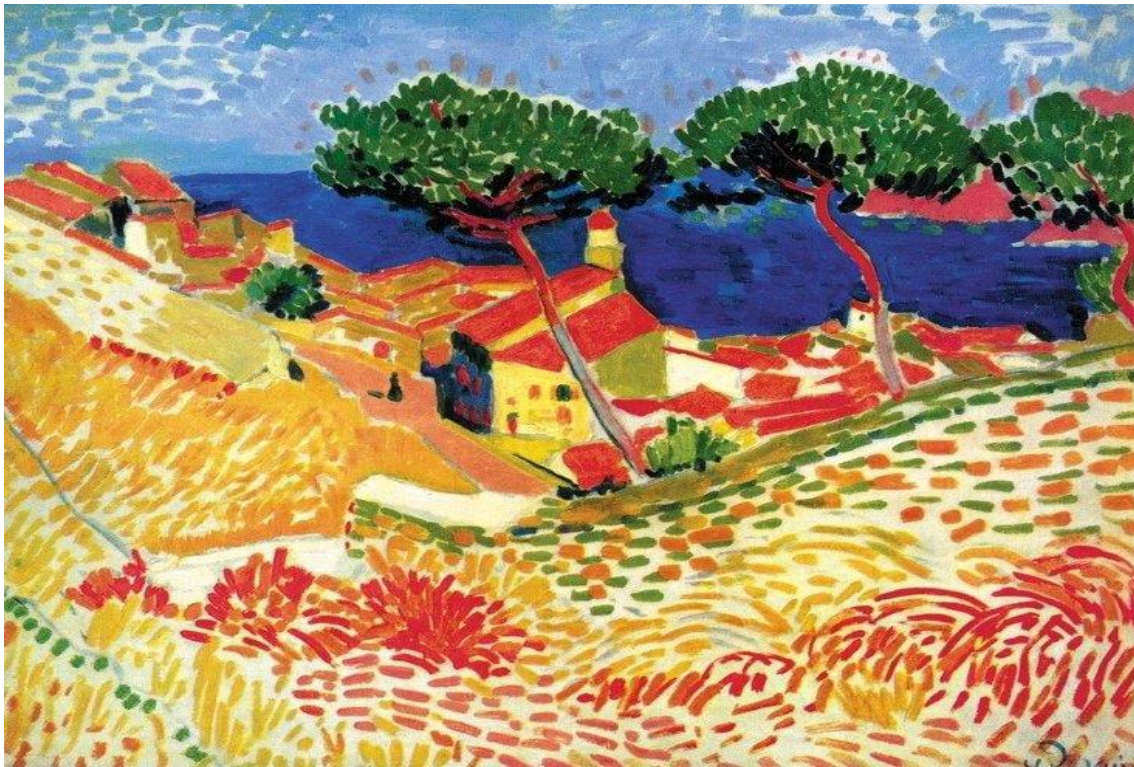
Modna ilustracija predstavlja umjetnički prikaz stvaralaštva jednog dizajnera, jer je upravo ona jedna od najsnažnijih spona koja povezuje modu, modne komade i umjetnost. Postoji već više od 500 godina, ali potreba za njom i da se prenese neka ideja na papir, postoji dugo koliko i odjeća.

3.5.1. Povijest

Povijest modne ilustracije počinje u XVI stoljeću, a do početka XVII zabilježen je nastanak i više od 200 kolekcija ilustracija, koje su u to vrijeme rađene tehnikom bakroreza i drvoreza. U XIX stoljeću ilustracija je uglavnom bila povezana s kostimografijom i crtale su se raskošne haljine visokog društva. Početkom XX stoljeća umjetnost je doživjela velike promjene i smatra se jednim od najburnijih perioda u dotadašnjoj povijesti. Umjetnički pravci su se jedan za drugim smjenjivali. Od:

- **Fovizma** (franc. *fauvisme*, od *fauve* - zvijer) je naziv za način slikanja umjetničke skupine francuskih umjetnika koja je osnovana 1905. godine u Parizu. Vođe pokreta bili su Henri Matisse i André Derain [5]. Naziv *fovizam* dolazi od francuskog kritičara Louisa Vauxcellesa koji ih je nazvao "les fauve" (franc. *zvijeri*) na što su *fovisti* s oduševljenjem prihvatili taj naziv. Glavno obilježje fovističke umjetnosti je žestina boja i deformacija likova. Na slikama se primjećuje i odsutnost perspektivnih zakona. U djelima njegovih najistaknutijih predstavnika i osnivača (Georges Rouault, Henri Matisse, Maurice de Vlaminck, André Derain) mogu se ipak vidjeti iskustva impresionista – čiste boje bez crne, toplo-hladne boje za svjetlo i sjene. Također se može prepoznati i utjecaj Gauguina i Van Gogha u smjelosti i čvrstoći poteza kistom. Fovisti su rabili isključivo čiste boje iz tube i postavljali su razne snažne boje jednu uz drugu. Sam fovistički *nesklad* forme i čistih boja nije bio tako "divlji"; on se osnivao na spoju kvalitativnih i kvantitativnih komplementarnih osobina boja. Dakle, oblici su bili prilagođeni bojama.

Fovizam je posredovao pojavu kubizma, potakao razvoj njemačkog ekspresionizma. Osmi toga, utjecao je i na talijanski futurizam i omogućio pojavu apstraktne umjetnosti te stvorio preduvjete pojavi nadrealizma [6].

Slika 16: A. Derain, Boje, selo i more, Essen, Museum Folkwang

- **Kubizma** - umjetnički stil moderne umjetnosti, nastao u Francuskoj od 1907. do 1911. god. Započeo je kao slikarski pokret, ali se odrazio i u kiparstvu, glazbi, književnosti i arhitekturi. Slikar kubizma stvara slojeve naslaga preko dvodimenzionalne podloge, rezultat je preoblikovanje prostornog prikazivanja u nekoliko simultanih pogleda na objekt na istoj plohi. Kubizam je imao značajan utjecaj na pojavu apstraktne umjetnosti. Zapravo, smatra se kako je jedan od najutjecajnijih umjetničkih pokreta 20. stoljeća. U užem smislu, kubistička djela se smatraju onima koja su nastala u Parizu (Montmartre, Montparnasse i dr.) od 1911.-1920-ih, kada su iz njega izrasli drugi pravci kao što su: orfizam, vorticizam, futurizam i konstruktivizam. Izvorišta kubizma možemo pronaći u djelima Paula Cezannea koji afirmira geometrijski shvaćen oblik uz novo značenje boje. Postimpresionist Paul Cezanne govorio je (po uzoru i na onodobne priručnike za umjetnike) da se sve, što u prirodi postoji, može likovno prikazati osnovnim likovima (kocka, kugla, valjak, stožac). Svođenje nepravilnih oblika na pravilne oblike, prirodnih na geometrijske, jedna je od najstarijih metoda čovjekova svladavanja vidljivog svijeta. Osnivači kubizma su Georges Braque i Pablo Picasso, a na izložbi u „Salonu neovisnih” u Parizu 1911. god. (što se drži za službeni početak

kubizma), pridružili su im se umjetnici kao što su: Jean Metzinger, Albert Gleizes, Robert Delaunay, Henri Le Fauconnier i Fernand Léger [7].

Slika 17: Picasso, *Gospođice iz Avignoa*, 1907., ulje na platnu, 243,9×233,7 cm, Muzej moderne umjetnosti u New Yorku, New York.

- **Apstraktnog slikarstva** - smjer u modernoj likovnoj umjetnosti s početka 20. st.; teži čistoj ekspresiji oblika, linija i boja i tematskoj neodređenosti. Od svih stilova moderne umjetnosti, apstrakcija je izazvala najviše otpora kod publike. Dok je svijet još uvijek bio zaokupljen materijalnom egzistencijom i nije imao ni vremena, niti je vidio smisla, za istraživanje čistog duha i emocija, avangardni umjetnici su svojom vidovitošću, nalik znanstvenim vizijama budućnosti (koje su se kasnije pokazale ispravnim), išli ispred publike. Umjetnici se približavaju motivu želeći oslikati njenu bit, a produkt toga su slike kao da su slikane "iznutra". U tom pokušaju umjetnik se udaljava od predmetnih motiva i ostaju mu samo čiste likovne vrijednosti (linija, boja, obris, kompozicija, itd.). Slika je postala pokazatelj unutarnjeg stanja duha i duše i ne "predstavlja" ništa (ne teži tome da izigrava bilo što iz opipljiva svijeta). Iako se neki elementi apstrakcije daju naslutiti kod Paula Cézannea, Georges Seurata, Claudea Moneta, Henrija Matissea i fovista, prvu apstraktnu sliku naslikao je Vasilij Kandinski 1910. god.

Slika 18: Vasilij Kandinski, Fuga, 1914., ulje na platnu, 129.5 × 129.5 cm, Basel

I kao što priroda stvara nepravilne, krivudave i zavojite oblike, osobito u organskim tvarima, te pravilne, geometrijske, kristalične oblike, posebno među mineralima, tako se i dvije glavne struje apstraktnog slikarstva, prema njihovim vizualnim osobinama naziva: organskom i geometrijskom apstrakcijom [8].

- **Ekspressionizma** - umjetnički pravac s početka XX. stoljeća razvijen u Njemačkoj, primarno u književnosti (poeziji) i slikarstvu, a također su se mogle pronaći i u glazbenoj umjetnosti. Danas se izraz može koristiti za svaki umjetnički rad u kojem je objektivna stvarnost pomaknuta ili simbolički predstavljena da bi opisala unutrašnje stanje umjetnika. U francuskom jeziku riječ *expression, expresio* znači izražaj, izraz. Ekspressionizam za osnovni cilj ima iznijeti unutarnje stanje autora, odnosno one emocije koje prožimaju samo njega i tako oblikuju njegovo viđenje svijeta. Te su misli i emocije uglavnom bile pesimistične i katastrofične, nastale pod utjecajem Prvog svjetskog rata, nemilosrdnog i besmislenog klanja i otuđenja ljudi u predratnom, ratnom i poratnom periodu. Ekspressionizam je prvi jasan krik modernoga čovjeka koji će, u periodu kasnog modernizma dobiti svoje filozofsko uobličjenje. Začetnikom

ekspresionističkog slikarstva smatra se Edvard Munch, norveški slikar koji je u svojim djelima prvi počeo primijenjivati elemente ekspresionizma. Njegove slike *Strah* i *Krik* prvi su relevantni primjeri pesimistične ekspresije unutrašnjeg stanja koja će obilježiti ekspresionizam.

Slika 19: Amedeo Modigliani: Portret Marija Varfoglija

- Stilova dekorativne umjetnosti – Art Nouveau i Art Deco

Art Nouveau je umjetnički i dizajnerski pravac koji je kulminirao početkom 20. vijeka, započeo 1880. i doživio vrhunac 1892.-1902. Nazvan je po dućanu u Parizu vlasnika Samuela Binga, sa stvarima dizajniranim u tom stilu. Lokalni nazivi za skup ovog samosvjesnog, radikalnog i reformističkog stila koji je prethodio modernizmu obuhvaćaju u Njemačkoj Jugendstil (po avangardnom časopisu Jugend), u Beču secesiju, gdje su dalekovidni umjetnici i dizajneri pobjegli iz najpopularnijih salonskih izložbenih prostora i počeli izlagati samostalno u manjim i intimnijim okruženjima. U Italiji, Stile Liberty je nazvan po londonskom dućanu koji je prodavao modernu dizajnerski robu proisteklu iz pokreta "Arts and Crafts".

Jedna od najvažnijih karakteristika ovog stila je dinamična, valovita linija sinkopiranog ritma. Oblici izgledaju kao da će oživjeti i "rastu" u forme poput biljaka.

Art Deco je univerzalni dekorativni stil koji se raširio u SAD i u Evropi u 20. i 30. godinama 20. vijeka u industriji i zanatstvu. Nosi karakteristike mnogih pravaca u prvom redu kubizma, futurizma i secesije. U svoje vrijeme, ovaj stil je bio elegantan, glamurozan, funkcionalan i moderan.

Danas, primjeri ovog stila se mogu naći u arhitektonskim oblicima širom svijeta, u zemljama kao što su SAD, Španjolska, Kuba, Filipini, Rumunjska, Novi Zeland i Brazil. Chrysler zgrada u New Yorku je tipičan primjer.

Slika 20: Chrysler zgrada u New Yorku, najčešći primjer Art decoa u arhitekturi

- pojave ruskog baleta koji je imao snažan utjecaj i na modu i na umjetnost.

3.5.2. Klasifikacija

Modna ilustracija može biti u okviru tehničkih preciznih crteža, pa sve do apstraktnih umjetničkih djela. Suvremena modna ilustracija može se podijeliti u nekoliko tipova, a izdvajaju se tri osnovna:

- Senzualni tip – ilustratori uglavnom rade klasičnim likovnim tehnikama
- Sofisticirani tip – bazira se na figurativnom tipu uz karikaturalnu crtu
- Tehnokrati – okreću se radu na kompjutoru.

Takav je i sam proces rada jedne ilustracije – ručno crtanje kao i sama obrada u programima Adobe Illustrator i Adobe Photoshop.

3.5.3. Modni ilustratori

Modni ilustratori su također važan dio modne industrije, jer su najbolji radovi bili prikazivani u modnim časopisima, naročito na naslovnicama. Jedna od zanimljivijih stvari je ta da se ilustracija ne ogleda samo unutar jednog vizualnog aspekta, već i sa psihološkog. Ilustratori pored crtanja određenih trendova nesvjesno crtaju i svoje karakteristike i osobnost.

Kako se mijenjala umjetnost, tako se mijenjao i stil ilustracija, pa su se modni ilustratori prilagođavali tadašnjim "trendovima" u slikarstvu. Promjene u modi uvela je Coco Chanel dvadesetih godina, učinivši je mnogo ležernijom, a modne ilustracije padaju pod utjecaj Art Deco-a, koji se pojavio tih godina. Tridesetih godina figure su prikazivane kao romantične i zavodljive, pod utjecajem holivudskog glamura. Modna ilustracija bila je izuzetno popularna i krasila je magazine poput "Vogue"-a, kojem su se svi divili i koga je većina obožavala. Međutim, već četrdesetih godina XX stoljeća, fotografija u potpunosti preuzima primat, kako zbog realnog prikazivanja odjeće, tako i zbog bolje prodaje odjevnih predmeta. Šezdesetih pop art čini ilustraciju zanimljivijom zbog bogatijih boja, a također i zbog apstrakcije.

Zanimljivi i inspirativni ilustratori su svakako Antonio Lopez, Stina Person, Kristina Koutsosirou, Esra Roise, Sara Hankinson, Laura Laine, Robert Tirado, Anna Kiper, Cecillia Carlstedt, Tina Berning.

3.5.4. Sedam najboljih modnih ilustracija

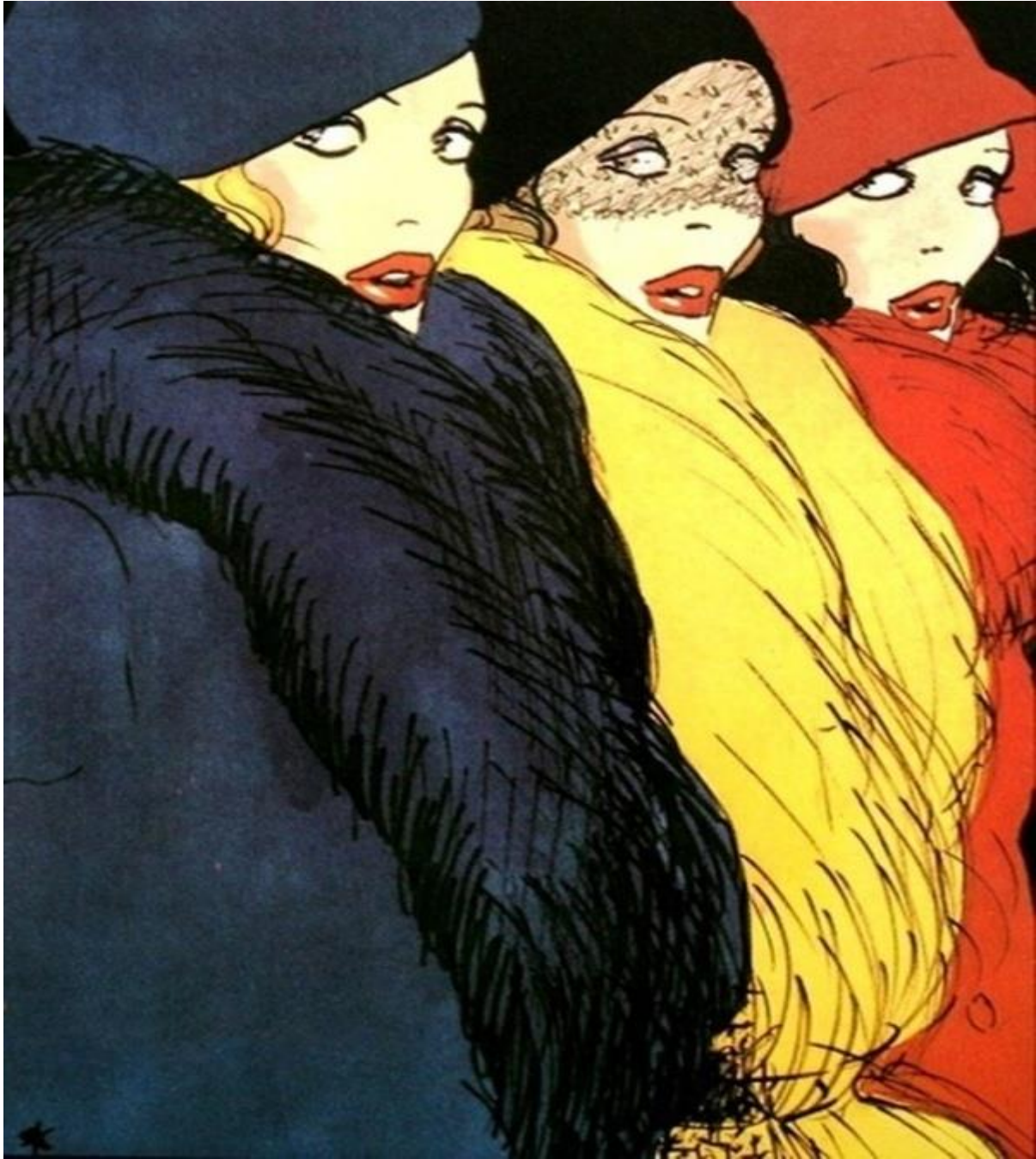
Najbolji modni ilustratori često stoje izdvojeni od gomile. Puno prije nego što je fotografija bila popularna, modne ilustracije su igrale veliku ulogu u kreiranju sadržaja modnih časopisa i reklama. Ovih dana modna ilustracija jest umjetnost za sebe, a stara je gotovo 500 godina. Od početaka pa do modnih blogera današnjice, pogledajte neke od najboljih ilustracija LIT.

David Downton - smatran jednim od najboljih modnih ilustratora u industriji. Njegova karijera je počela 1990. godine, a dobro je poznat po svom radu za "Vogue". Njegove ilustracije su se pojavljivale u novinama i modnim časopisima diljem svijeta. Ovaj Britanac se može pohvaliti brojnim angažmanima, njegova lista klijenata sastoji se od: *Tiffany & Co, Bloomingdales, Barney's, Harrods, Top Shop, Chanel, Dior, L'oreal,*

“Harper’s Bazaar” i drugih, a u 1998. je počeo raditi na seriji portreta nekih od najljepših žena svijeta, uključujući: Erin O’Konor (Erin O’ Connor), Palomu Pikaso (Paloma Picasso), Lindu Evanđelistu (Linda Evangelista), Iman (Iman Mohamed Abdulmajid), Ditu fon Tiz (Dita Von Teese). I sa svoje 54 Daunton “žari i pali” industrijom.

Rene Grio - svojim je ilustracijama svakako ostavio veliki utisak u modnoj industriji. Njegova prisutnost je najviše bila osjetna u svijetu visoke mode (*Haute Couture*) četrdesetih i pedesetih godina prošloga stoljeća. Rene (René Gruau) je radio za brojne modne časopise poput “Vogue”, “Elle”, “Harper’s Bazaar” i “Marie-Claire”. Tijekom karijere surađivao je sa mnogim dizajnerskim kućama, neke od njih su *Balenciaga*, *Givenchy* i *Dior*. Kreativni Talijan umro je u svojoj 95. godini

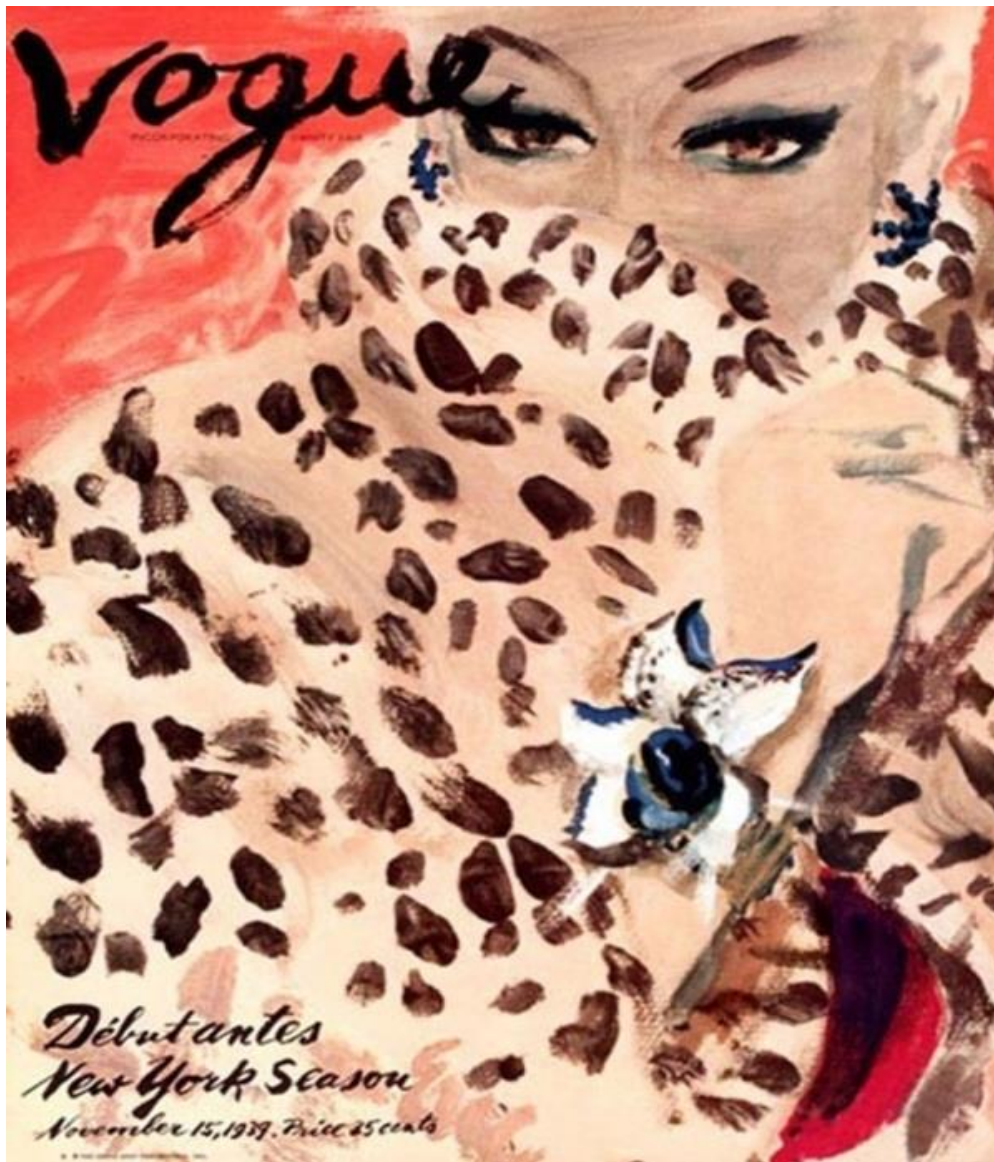

Danny Roberts - je modni ilustrator iza popularnog bloga "Igor + Andre". Poznat je po ilustracijama koje izgledaju kao animirane (iz crtanih filmova), a njegove crteže najčešće krasi modni dizajneri, popularni blogeri, modeli i *celebovi*. Njegove ilustracije također možete prepoznati na majicama odličnog dućana "Forever 21" i torbama *Harajuku Lovers*.

Deni Roberts + Proenza Schouler

Karl Erikson - Američki modni i oglasni direktor, koji je bio aktivan od 1910. do 1940. godine, a svoj utisak je ostavio i ilustracijama. Najbolje je znan po radu za časopis "Vogue" i brend kozmetike *Coty*, a njegovi radovi pojavljivani su i u časopisu "Harper's Bazaar". Prepoznatljivim podebljanim i crnim linijama Erikson (Carl Erickson) je izražavao eleganciju svoga doba. Poznat je po imenu Erik - kojim je potpisivao radove.

Tanya Ling - umjetnica koja je ilustrirala za već spomenute časopise "Harper's Bazaar", "Vogue" i "Elle", kao i za modne kuće poput *Selfridges*, *Harrods* i *Louis Vuitton*. Njeni radovi su bili izloženi na mnogim internacionalnim izložbama, a njene ilustracije su čak pod ključem londonskog muzeja "Victoria and Albert". Tanya je izdala

svoju “ready-to-wear” kolekciju na poznatoj Petoj aveniji.

Kinet Pol Blok - Jedan od najistaknutijih modnih ilustratora 20. stoljeća poznat je po svojim gracioznim i elegantnim ilustracijama. Četrdeset godina je radio za publicističku kuću “Fairchild Publications”, te je bio vlasnik časopisa “Women’s Wear Daily” – koji je nekoć nazivan biblijom mode. Kinet je svjedočio i sudjelovao u najvažnijem periodu povijesti mode.

Keli Smit - australska ilustratorica koja stoji iza bloga "Birdy & Me", a njene crteže karakteriziraju vjerodostojnost i šarm, te bajkovit izgled. Njeni radovi su pojavljivani u australskim i internacionalnim časopisima, te je čak i izdala knjigu baziranu na vlastitim ilustracijama. Olovka i vodene boje su oružje talentirane Keli.

3.6. Portret u olovci kao element modne ilustracije

Portret u olovci kao element modne ilustracije šalje nam različite poruke, osjećaje, doživljaje, ovisno o tome što predstavlja, kako je izrađen, ovisno o veličini portreta, dojmu koji ostavlja svojim izrazom lica, očima, ustima, kosom. Za razliku od portreta u boji, olovka daje jedan osjećaj ozbiljnosti, dubine, trajanja, neuništivosti, mističnosti, tajnovitosti. Da li je ilustracija izrađena samo olovkom ili u kombinaciji s akvarelom, uljem ili drugim materijalima, uvijek je olovka osnova. Ako se nekim potezom pogriješi, ne treba ga brisati već pored njega povući drugi, treći itd. te tako dobiti spontanost, zanimljivost oblika, svježinu i neponovljivost. Igra svjetla i sjene – sjenčenje te stupnjevanje boje koristi se u svrhu postizavanja trodimenzionalnosti lijevka koji nisu oštro odvojeni jedni od drugih.

Slika 21: Giacomo Burattini

Slika 22: Monica Lee

4. REZULTATI RADA I RASPRAVA

Moda je naziv za nove i prolazno prihvaćene oblike života. Termin se obično primjenjuje na odijevanje, frizuru, pokućstvo, nakit, pravila javnog ponašanja, načine zabavljanja, ali i na tendencije i kriterije koji vladaju u književnosti, likovnim umjetnostima, glazbi itd. U novije vrijeme ulogu "modnih diktatora" sve više preuzimaju utjecajni ljudi s filma i iz svijeta sporta. Važan dio promoviranja mode je objavljivanje članaka i priloga o modi u medijima poput časopisa, novina, na televiziji, modnim internetskim stranicama i sl.

Na početku 20. stoljeća, u modnim časopisima počele su se pojavljivati fotografije modela, moda je postajala sve važnija. Širom razvijenog svijeta takvi časopisi bili su vrlo traženi te su imali velik utjecaj na poimanje mode. Američki časopis "Vogue" osnovan je 1892. Ima najdužu tradiciju od modnih časopisa. Razvojem kvalitete tiska i pojavom fotografija u boji, modni časopisi postali su još popularniji i utjecajni. Televizijske emisije o modi javljaju se od 1960.-ih godina. U 1990.-im pojavljuju se i specijalizirani tv-kanali samo za modu. Razvojem interneta pojavile su se i internetske stranice posvećene modi. Ali i u današnje vrijeme, najveći utjecaj imaju modni časopisi [10].

Slika 23: Marija Antoaneta bila je pobornica mode.

Dizajn je primjenjena umjetnost i ova riječ je prvo bila korištena kao izraz za stvaranje arhitektonskog plana kroz iterativni proces skica i maketa. Riječ "Dizajn" dolazi od engleske riječi *Design*, a znači crtež ili skica, neka ideja izražena crtežom. Jednostavno rečeno, dizajn je umjetničko oblikovanje predmeta za upotrebu. U svakodnevnom životu dizajn je prisutan svuda oko nas, a da često nismo

ni svjesni. Danas ova riječ koristi se za mnoga polja i njezino značenje obično označava finalizirani plan rada ili krajnji ishod provođenje nekog plana. U običnoj primjeni riječ dizajn obuhvaća sve industrijske predmete masovne proizvodnje i maloserijske proizvode, namještaj, odjeću, grafički izgled stranica magazina, izgled korisničkog zaslona na računalo. Danas dizajn dijelimo na grafički dizajn (naljepnice, logotipi, plakati...), industrijski dizajn (strojevi, automobili, kućni aparati...) i tekstilni dizajn (materijali i krojevi) [11].

Jedan od najpoznatijih primjera grafičkog dizajna, [I Love New York](#), rad Milтона Glasera iz 1977. godine. Nakon popularizacije ovog [logotipa](#), grafički pojednostavljen crtež srca postao je općepoznati i općekorišteni simbol.

Modni dizajn je primjenjena umjetnost, jer je ljudska duhovna djelatnost kojom kreator – modni dizajner koristeći likovne elemente i estetske principe, izražava svoje osjećaje i stvara originalnu, ugodnu, harmoničnu i estetski vrijednu kreaciju. Modni dizajn je primjenjiv, jer pored duhovne i estetske, ima i praktičnu upotrebnu funkciju i zadovoljenje ljudskih potreba. Modni dizajn je “art to wear” – umjetnost koja se nosi. Za uspješno oblikovanje odjeće neophodno je dobro poznavanje elemenata modnog dizajna, koji će se koristiti u oblikovanju odjeće i principa modnog dizajna, odnosno načina na koje ćemo koristiti elemente, kako bi postigli da odjeća bude skladna, dopadljiva, jedinstvena i funkcionalna.

Elementi modnog dizajna su sastavni, vizualni i gradivni dijelovi komponente odjeće koji, kad su vješto i skladno spojeni, čine harmoničnu cjelinu. Elementi modnog dizajna čine linija, oblik, tekstura, boja i valer (vrijednost).

Slika 24: Mala crna haljina kratka je, nepretenciozna večernja ili koktel haljina, koju je lansirala modna kreatorica Gabriela Coco Chanel

Ilustracija (latinski) je crtež ili slika koja tumači, dopunjuje ili urešava neki tekst; odražava stil i ukus vremena te manire autora. *Dokumentarističkoj ilustraciji* je cilj što vjernije prikazati neki predmet ili događaj, a veliko je značenje imala prije izuma fotografije. U dječjoj knjizi ilustracija može prevladavati nad tekстом ili ga potpuno zamijeniti (slikovnica) [12]. U kataložnom opisu, ilustracija je zajednički naziv za crteže, note, slike i sve druge grafičke radove ako se javljaju zajedno.

Slika 25: Julije Klović, minijatura Sv. Ivan iz Kölnskog evanđelja, pergament na papiru, 1532., Knjižnica sveučilišta John Rylands, Manchester

Modna ilustracija je umjetnost za sebe, a stara je gotovo 500 godina. Puno prije nego što je fotografija postala popularna, modne ilustracije su igrale veliku ulogu u kreiranju sadržaja modnih časopisa i reklama.

5. ZAKLJUČAK

Svaka ilustracija, bila ona crno-bijela ili u boji, skica s kojim započinje svaka ideja koja se stavlja na papir, uvijek započinje olovkom. Obzirom na osobni interes i kreativnost, ideju i talent, pristup modnom dizajnu te niz drugih čimbenika koji utječu na modnog ilustratora, iz skice izraste modna kreacija, ilustracija, umjetničko djelo. Ostane li ilustracija crno-bijela ili postane ilustracija u boji, svaka je posebna i neponovljiva. Kako boje mogu dati posebnu draž jednoj ilustraciji, tako i ona izrađena samo u olovci, ima „ono nešto“.

Danas, kada ilustrator izradi portret olovkom tako da se uopće ne zna da li je crtež ili fotografija, tada to postaje vrhunska umjetnost. Činjenica da modna ilustracija traje do danas, s povremenim prekidima i da se posljednjih desetaka godina govori o njenom procvatu, ukazuje na potrebu da se odjeća i pored fotografije interpretira na poseban način, blizak likovnoj umjetnosti.

6. LITERATURA

1. https://hr.wikipedia.org/wiki/Slikarske_tehnike#Crta.C4.8Dke_tehnike
2. Damjanov, Jadranka: *Likovna umjetnost, I. dio*, Zagreb: Školska knjiga, 1975.
3. "Hrvatska enciklopedija", Leksikografski zavod Miroslav Krleža, www.enciklopedija.hr, 2016.
4. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Portret>
5. John Elderfield, *The "Wild Beasts" Fauvism and Its Affinities*, 1976., Muzej suvremene umjetnosti, str. 13, ISBN 0-87070-638-1
6. Fovizam, "Hrvatska enciklopedija", Leksikografski zavod Miroslav Krleža, www.enciklopedija.hr, 2016.
7. Kubistička kolekcija muzeja MoMA, MoMA, Oxford University Press (engl.) Pristupljeno 1. listopada 2013.
8. Radovan Ivančević, *STILOVI RAZDOBLJA ŽIVOT I*, Profil, Zagreb, 2001. god. str. 25.
9. https://hr.wikipedia.org/wiki/Likovna_umjetnost_u_Hrvatskoj
10. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Moda>
11. <https://hr.wikipedia.org/wiki/Dizajn>
12. Opća i nacionalna enciklopedija, IX. knjiga, Večernji list, Zagreb, 2006. str. 110. ISBN 953-7224-00-7
13. <http://opusteno.rs/umetnost-f131/kako-nacrtati-portret-t23366.html>